

Branko L u č i ć

DA LI JE POSTOJALA BENEDIKTINSKA OPATIJA SV. PETRA U SLAVONSKOJ POŽEGI? - Razmišljanja uz ostatke apside otkrivene ispod svetišta crkve sv. Lovre u Slavonskoj Požegi

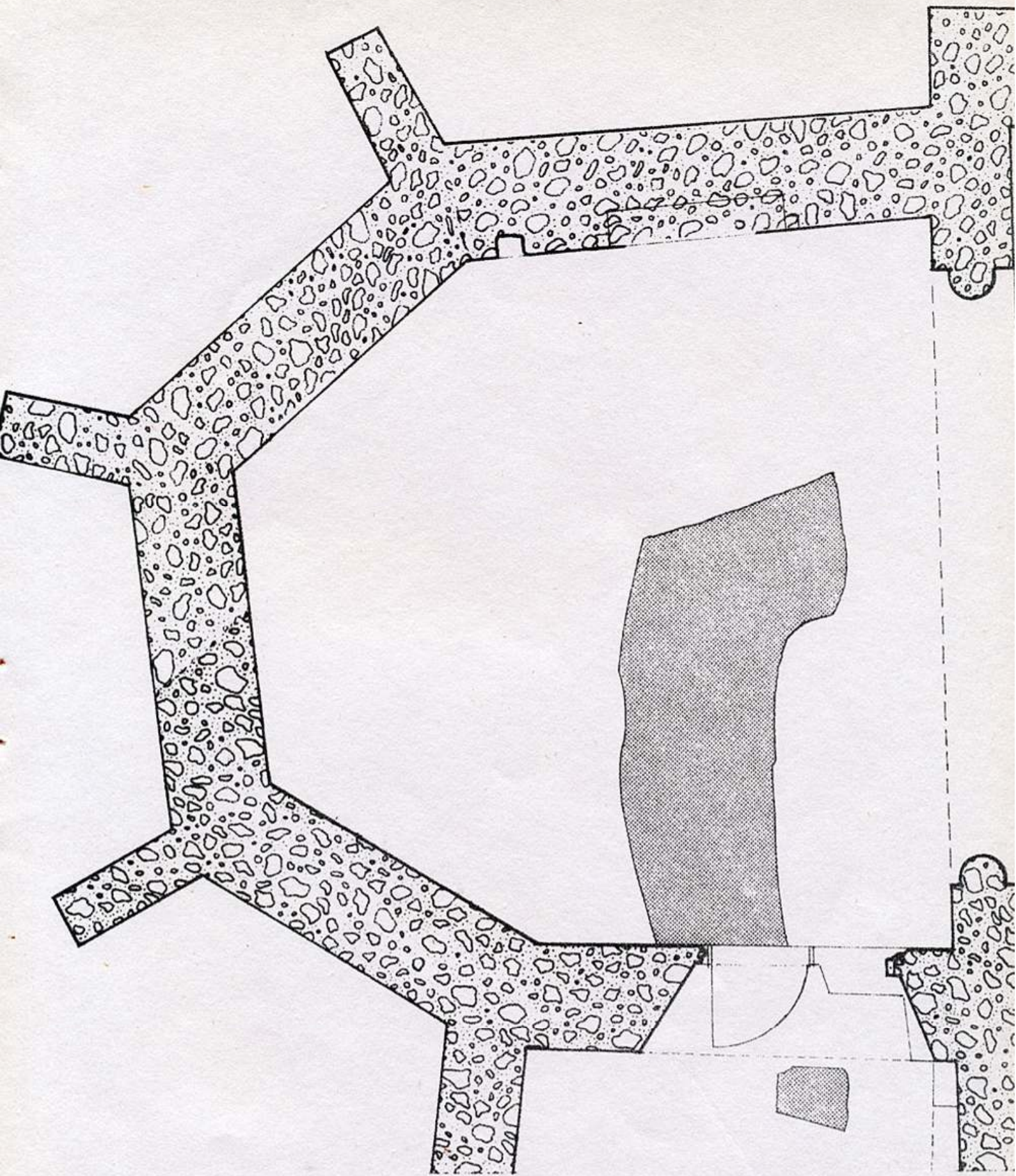
Iskapanja u svetištu crkve sv. Lovre izvršena u godini 1971.^{1/} otkrila su ispod sadašnjeg svetišta tragove apside starije crkvene gradjevine. Materijalni ostaci te crkve učvršćuju vijesti o postojanju jačega života u Slav. Požegi i prije pojave češćih i kontinuiranih izvora koji se javljaju tek iza provale Mongola. Dr. A. Horvat studirajući osnovu grada otkriva srednjovjekovno predgotičko podrijetlo osnovnih ulica i trgova pa predpostavlja da je ispod požeskog (tvrdog) grada na humku (danas Strossmayerovo šetalište), koji se spominje već g. 1221., nastalo gradsko podgradje, suburbij.^{2/} Smatralo se da su jedini ostaci tog srednjovjekovnog podgradja crkva franjevacica i crkva sv. Lovre. Postojanje starije crkve od poznatih gotičkih potvrđuje dulji gradski kontinuitet. Postavlja se sada pitanje vremena nastanka te predgotičke crkve. Budući da je do sada iskopan samo dio apside teško je preciznije datirati taj nalaz. Svakako treba te ostatke protumačiti u vezi sa poznatim izvorima i općom političkom i kulturnopovjesnom situacijom Slav. Požege do sredine 13. stoljeća, t.j. do mongolske najezde. Izostavljam eventualne domišljaje o Slav. Požegi u vrijeme kada je bila Slavonija čvršće povezana sa južnom (dalmatinskom) Hrvatskom u vrijeme narodnih vladara gdje ju je povezivala i institucija "hrvatskog biskupa" koji je imao župe raštrkane od Knina sve do Drave.^{3/} Vjerojatnije će trebati naše ostatke vezati uz ona stremljenja uljepšana u Felicijanovoj ispravi,^{4/} t.j. uz ubacivanje ugarskog utjecaja na područje između Save i Drave - srednjovjekovne Slavonije. Nešto više podataka sačuvano je uz osnivanje zagrebačke biskupije, koja je osnovana g. 1093. Nas će zanimati podaci koji su općeniti za tadanje prilike u Slavoniji. Već slabo sačuvani izvori dokaz su da crkvena organizacija nije bila razvijena u 11 stoljeću. Tek pod kraj tog stoljeća Arpadovići izgrađuju crkvenu organizaciju podvrgnutu ugarskoj crkvenoj hijerarhiji. Tako je zagrebačka biskupija u kaločkoj nadbiskupiji a Slav. Požega u pečujskoj biskupiji. U izgradnji te hijerarhije, koja je tek u drugoj polovici 11. stoljeća bila i u Ugarskoj učvršćena (poslije poganskog ustanka g. 1046), važnu su ulogu odigrali benediktinci. Benediktinski utjecaj vidljiv je i kod prvog zagrebačkog biskupa Duha, koji u Zagreb donosi liturgijske knjige nastale u benediktinim samostanima sjeveroistočne Francuske.^{6/} Veze francuskih i ugarskih benediktinaca potvrđuju i izvještaji francuskih križara koji prolaze Hrvatskom g. 1096. jer su preko svojih benediktinaca bili upoznati sa situacijom u Ugarskoj.^{7/} Nije isključeno da su i u Slavoniji 11. stoljeća benediktinci iz Ugarske uz svoje misionarsko poslanje utirali put ugarskoj prevlasti. Središte ugarskih benediktinaca je u Pannonhalmi. Nesumnjivo je učvršćivanje crkvene organizacije u Slavoniji a pogotovo u kra-

jevima bliže Bosni moralo računati sa još jednim čimbenikom a to je pojava bogumilstva koju navode izvori iz kasnijih stoljeća. Stoga su redovnici svojom disciplinom i teološkom spremom mogli biti podesniji u suzbijanju bogumilske hereze od svjetovnog svećenstva. Tek u 13. stoljeću imademo čvršće podatke i o crkvenom životu u Slav. Požegi. Iz godine 1223. znademo da je papa Honorije III naložio opatima sv. Egidija, sv. Jakova i sv. Petra u vesprimskoj i pečujskoj biskupiji neka prisile zagrebačkog biskupa, da se postavi pred papin sud. Fejeř, Smičiklas i Koller misle da je sv. Petar što ga ovdje spominje papa, bila benediktinska opatija sv. Petra u Požegi (abbatia sancti Petri de Posega)^{8/}. Oko god. 1230. osnovan je požeški zborni kaptol.^{9/} U već spomenutoj godini 1227. doznajemo da je grad Požega (castrum de Posega) u rukama kaločkog nadbiskupa Ugrina, koji svoja nastojanja da dodje do požeškog grada motivira željom da suzbije patarensku (bogumilsku) herezu, koja je preuzela maha u okolici Požege.^{10/} Nesumnjivo su Mongoli u svojoj najezdi godine 1241. poharali i Požešku Kotlinu. Znademo da su popalili grad Orljavu^{11/} pa možemo pretpostaviti da su i Požegu porušili i popalili, ako ne i sam tvrđi grad, to sigurno podgradje nisu izostavili. Koncem 13. stoljeća Požega je uz Zagreb najvažniji grad u Slavoniji, što slijedi iz boravka kraljice Elizabete, majke kralja Vladislava g. 1283. Ta kraljica godine 1280. izdaje zapovijed da se u Mačvi, Bosni te u županiji požeškoj i vukovarskoj strogo postupa sa patarenima.^{12/} Godine 1292. majka kralja Andrije III Mlečanina - Tomasina Morosini kao "herceginja čitave Slavonije i upraviteljica strana onkraj Dunava sve do mora" boravi u Požegi.^{13/} Godine 1297. stoluje u Požegi i kraljev ujak Albertin Morosini kao herceg čitave Slavonije i župan Požege.^{14/}

Pokušajmo sada u svijetlu tih podataka razmisliti o nastanku prvotne crkve ispod današnje sv. Lovre. Možemo pretpostaviti da je već ako ne koncem 11. st. a to svakako u 12. stoljeću za Arpadovića bila podignuta u Požegi, tom značajnom gradu Slavonije, crkvena građevina. To tim više jer je taj dio Slavonije zahvaćen bogumilstvom. Ako su u samoj Ugarskoj benediktinci imali značajnu ulogu u kristijanizaciji i organiziranju crkve, nema razloga da ne zaključimo da su benediktinci djelovali i u Slavoniji, pa bi mogli ostatke apside u svetištu crkve sv. Lovre pripisati benediktinskoj gradnji, pogotovo jer se i spominje g. 1223. opatija u Požegi. Premda I. Ostojić stavlja eventualni benediktinski samostan u Požegi u kategoriju: "dvojbenog i tobožnjeg" samostana^{15/}, moguće je otkriće starije apside doprinjelo da se raspravlja o tom do sada sasvim dvojbenom samostanu kao, da se poslužim Ostojićevom terminologijom, "vjerojatnom" samostanu odnosno opatiji. Propast ove prvotne crkve treba tražiti u mongolskom razaranju. Nakon mongolskog rušenja ovu crkvu, zbog općih prilika u benediktinskom redu^{16/} ne obnavljaju benediktinci, nego dominikanci, nov red, specijaliziran za suzbijanje herezika čija je prisutnost u Požegi zabilježena već oko 1300. god.

BILJEŠKE:

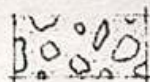
- 1/ B.Lučić: Crkva sv. Lovre u Slav.Požegi 1963.-1973."Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske", god.XXIII,br. 1-2, Osijek 1974. str.63. i 64.
- 2/ Andjela Horvat: Planska osnova grada otkriva srednjevjekovnu Požegu. "Bulletin Instituta za likovne umjetnosti JAZU", g.III, br.7, Zagreb 1955., str.14 i 15.
- 3/ J.Buturac-A.Ivandija: Povijest katoličke crkve među Hrvatima, Zagreb 1973., str. 56
- 4/ T.zv. Felicijanova isprava iz.god.1134. donosi vijest o utemeljenju zagrebačke biskupije.
- 5/ Dr.Nada Klaić: Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Zagreb 1971. str. 506 i 507.- Ivan Ostojić: Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, sv.III, Split 1965., str.15
- 6/ Dr.N.Klaić, op.cit. str. 509 i 510.
- 7/ I.Ostojić, op. cit. str. 52
- 8/ J.Buturac-A.Ivandija, op.cit.str.80
- 9/ Julije Kempf: Požega-zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i požeške županije. Požega 1910, str. 70.
- 10/ J.Kempf, op.cit. str. 73
- 11/ J.Kempf, op.cit. str.102 i 103
- 12/ J.Kempf, op.cit.str. 75
- 13/ J.Kempf, op.cit.str. 76
- 14/ I.Ostojić, op.cit. str.65
- 15/ I.Ostojić, op.cit.str.11 i 12

CRKVA SV. LOVRE SLAV. POŽEGA

OSTACI APSIDE
STARIJE CRKVE

TLOCRT SVETIŠTA
CRKVE SV. LOVRE